

ਕਵਿਤਾ

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ

ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੇ ਰਚਨਾ

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ ਦਾ ਜਨਮ 1923 ਈ. ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਲਾਂਗੜਿਆਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਤ, ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਪਿਤਾ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਸੱਚਰ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਪੱਬੀ’ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਰਚਨਾ ਵਜੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਰੀ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਨਵੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ—‘ਲਟ ਲਟ ਜੋਤ ਜਗੇ’ (1943), ‘ਪਲਕਾਂ ਓਹਲੇ’ (1944), ‘ਮਨਜ਼ਲ ਤੋਂ’ (1946), ‘ਸੁਪਨੇ ਸਧਰਾਂ’ (1949), ‘ਪੱਖੇਰੂ’ (1956), ‘ਬਣਕ ਪਾਸੀ’ (1958), ‘ਪੱਬੀ’ (1960) ਅਤੇ ‘ਖਾੜੀ’ (1967)। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਰਬ-ਉੱਚ ਸਨਮਾਨ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਧਰਤ : ਜ਼ਮੀਨ, ਭੋਂ
ਧਿਆਈਏ : ਯਾਦ ਕਰੀਏ,
ਪੂਜਾ ਕਰੀਏ
ਗਗਨ : ਅਕਾਸ਼
ਰੁਸ : ਨਰਾਜ਼

ਧਰਤ ਧਿਆਈਏ

ਆਓ,
ਧਰਤ ਧਿਆਈਏ
ਗਗਨ ਭੁਲਾਈਏ!
ਜਾਣੀ ਦਾ
ਉਹ
ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੁਸ
ਗਈ ਹੈ।

ਖੂਹਣੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ
 ਸਾਡੀ ਮਾਂ
 ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ
 ਤਾਂ
 ਡਾਹਢੀ
 ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਈ
 ਪਰ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ
 ਅਸਾਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆ

ਅਸੀਂ
 ਪੁਲਾੜਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਗਾਇਆ
 ਚੰਨਾਂ ਤਾਰਿਆਂ
 ਤੇ ਸਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ
 ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ
 ਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ
 ਕਿ ਧਰਤੀ ਨਹੀਂ
 ਤਾਂ ਪੈਰ ਕਿੱਥੇ ਰੱਖਾਂਗੇ
 ਅੰਨ ਕਿੱਥੋਂ ਚੱਖਾਂਗੇ
 ਸਾਡੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ
 ਵਾਹ ! ਵਾਹ !

ਧਰਤੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ
 ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰਿਆ
 ਤੇ ਦੁਲਾਰਿਆ!

ਆਉ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾਈਏ
 ਪਿਆਰੀਏ ਤੇ ਰੀਝਾਈਏ
 ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਕਰਾ ਪਵੇ
 ਤੇ ਮੌਨ ਰੋਸ ਲਾਹ ਕੇ
 ਸਾਡੇ ਨਾਲ
 ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਾਤਾਂ ਪਾਵੇ
 ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਖੂਹਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ
 ਕਥਾਵਾਂ ਸੁਣਾਵੇ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਖੂਹਣੀਆਂ	: ਸਦੀਆਂ
ਪੁਰਾਤਨ	: ਪੁਰਾਣੀ
ਨਿਰਾਸ਼	: ਉਦਾਸ
ਡਾਹਢੀ	: ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ
ਪੁਲਾੜਾਂ	: ਅਸਮਾਨਾਂ
ਸਿਆਰਿਆਂ	: ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿ
ਅੰਨ	: ਅਨਾਜ
ਰੀਝਾਈਏ	: ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰੀਏ
ਰੋਸ	: ਗੁੱਸਾ
ਬਾਤਾਂ	: ਕਹਾਣੀਆਂ

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਬੁਝਾਰਤਾਂ	: ਪਹੇਲੀਆਂ
ਘਰੋਂ ਘਾਟੋਂ	: ਘਰ-ਬਾਰ ਤੋਂ
ਪੋਟਲੀ	: ਥੈਲੀ
ਪਰਤਣਾ	: ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ
ਅਸੀਸ	: ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ
ਸੁੱਖੀ-ਸਾਂਦੀ	: ਠੀਕ-ਠਾਕ
ਮੁੜ ਆਵਾਂ	: ਵਾਪਸ ਆਵਾਂ
ਪੌਣਾਂ	: ਹਵਾਵਾਂ
ਚੰਨਾਂ	: ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੰਦਰਮਾਂ
ਪਰਚਾਓ	: ਖੇਡੋ
ਮਨਾਓ	: ਮਨਾਉਣਾ
ਸਭਨਾਂ	: ਸਾਰਿਆਂ
ਮਨੁੱਖ	: ਇਨਸਾਨ

ਕੁਝ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾਵੇ
ਮੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਵੇ
ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਜਾਈਏ

ਗਗਨਾਂ ਵਿਚ ਉੱਡਣਾ
ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਥੀਓ
ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਹੈ
ਧਰਤ 'ਤੇ ਉਤਰਨਾ ਹੀ
ਔਖਾ ਹੈ !
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ
ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ
ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ
ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਘਰੋਂ ਘਾਟੋਂ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ
ਮੈਂ ਹਵਾਈ-ਅੱਡੇ 'ਤੇ ਗਈ
ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ
ਇਕ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪੋਟਲੀ
ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਫੜਾਈ
ਤੇ ਕਿਹਾ :
“ਇਹ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾ
ਤੈਨੂੰ ਪਰਤਣਾ ਯਾਦ ਰਹੇਗਾ”
ਇਹ ਉਸਦੀ ਅਸੀਸ ਸੀ
ਕਿ ਸੁੱਖੀ-ਸਾਂਦੀ
ਮੁੜ ਆਵਾਂ
ਏਸੇ ਲਈ
ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ
ਦੁਹਰਾਂਦੀ ਹਾਂ
ਕਿ ਜਾਓ
ਪੌਣਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡੋ
ਸਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੇਂਦ ਬਣਾਓ
ਤੇ ਚੰਨਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ
ਪਤੰਗ ਉਡਾਓ !

ਪਰ ਧਰਤ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਾਓ
ਪਰਚਾਓ ਤੇ ਮਨਾਓ
ਉਸਨੂੰ ਉਦਾਸ ਨਾ ਕਰੋ !
ਉਹ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਹੈ !
ਸਭਨਾਂ ਦੀ !

ਟਿੱਪਣੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਕਵਿਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕਵਿਤਰੀ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਵਾਹੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਰੁੱਸ ਜਾਣ ਦਾ ਗ਼ਮ ਹੈ। ਉਹ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਚੰਨ ਤਾਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਧਰਤੀ ਆਪ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਰੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ ਉੱਡਣਾ ਅਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਵਿਚਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆਵੇਗੀ। ਕਵਿਤਰੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਅਪੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਡੋ, ਚੰਨ ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡੋ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉ। ਪਰ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਾਓ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- (i) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
- (ii) ਕਵਿਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸ ਨੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ?
- (iii) 'ਪੁਲਾੜਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦਿਆਂ' ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।
- (iv) ਜੇਕਰ ਇਹ ਧਰਤੀ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ?
- (v) ਕਿਹੜੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ?
- (vi) ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕਵਿਤਰੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਉਂ ?
- (vii) ਇਕ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਮਾਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (viii) ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਗਗਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਡਣਾ
ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਥੀਓ

ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਹੈ
ਧਰਤ 'ਤੇ ਉਤਰਨਾ ਹੀ
ਔਖਾ ਹੈ !
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ
ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ
ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ
ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਘਰੋਂ ਘਾਟੋਂ ਗਿਆ।

- (i) ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗਗਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਉੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
- (ii) 'ਧਰਤ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੋ ?
- (iii) ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ?
- (iv) ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉੱਠਣ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਆਉ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾਈਏ
ਪਿਆਰੀਏ ਤੇ ਰੀਝਾਈਏ
ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਕਰਾ ਪਵੇ
ਤੇ ਮੌਨ ਰੋਸ ਲਾਹ ਕੇ
ਸਾਡੇ ਨਾਲ
ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਾਤਾਂ ਪਾਵੇ
ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਖੂਹਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ
ਕਥਾਵਾਂ ਸੁਣਾਵੇ।
ਕੁਝ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾਵੇ
ਮੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਵੇ
ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਜਾਈਏ

ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ

ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ।
ਜਦ ਤਾਂਘਾਂ ਨੇ ਲਗਨ ਲਗਾਈ
ਮੰਜ਼ਲ ਆਪੇ ਹੀ ਚੱਲ ਆਈ
ਸਭ ਸੱਧਰਾਂ ਡੁਲ੍ਹ ਝੋਲੀ ਪਈਆਂ
ਤਾਰਿਆਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ !
ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਤਾਂਘਾਂ	: ਇੱਛਾਵਾਂ
ਸੱਧਰਾਂ	: ਉਮੀਦਾਂ
ਡੁਲ੍ਹ	: ਖਿੱਲਰ ਕੇ
ਚੰਗੇਰ	: ਚੰਗਾ

ਹਰ ਕਾਮੇ ਨੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ
 ਹਰ ਕਰਨੀ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ
 ਹਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾਣੈ
 ਹੁਣ ਕੋਈ ਤੇਰ ਨਾ ਮੇਰ !

ਖਿਲਰੀ ਅੱਜ ਉਸ਼ਾ ਦੀ ਲਾਲੀ
 ਲੱਖ ਰੀਝਾਂ, ਲੱਖ ਸਧਰਾਂ ਵਾਲੀ
 ਅੱਜ ਆਇਆ ਹੈ ਸਮਾਂ ਸੁਹਾਣਾ
 ਅੱਜ ਪੁਰਾਣੀ ਕੁੰਜ ਨੂੰ ਲਾਹਣਾ
 ਲੈਣਾ ਜਗ ਪਰੇਰ !
 ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ !

ਟਿੱਪਣੀ

ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਵਿੱਤਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵੇਰ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਜਾਗ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ (ਉਦੇਸ਼) ਆਪਣੇ-ਆਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਆ ਪਈਆਂ ਹੋਣ। ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ ਤਾਰੇ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖੜੋਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾਈਏ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਤੇਰੇ-ਮੇਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਿਟ ਜਾਵੇ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਾਲੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੋਹਣਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਅਸੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਜੱਗ ਨੂੰ ਪੇਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਉ ਮਿਲ ਕੇ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣੀਏ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੇ ਤਾਂਘ ਜਗਾਈ ਹੈ ?
- ਸਵੇਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?
- ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੀ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ ਹਨ ?
- ਕਿਸ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ?
- ਹਰ ਪਾਸੇ ਕਿਸ ਦੀ ਲਾਲੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ?
- ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਸੁਹਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?
- ਜਗ ਨੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਕਾਮੇ	: ਮਜ਼ਦੂਰ
ਹਾਮੀ	: ਹਾਂ ਭਰਨੀ
ਤੇਰ	: ਤੇਰੀ
ਮੇਰ	: ਮੇਰੀ
ਖਿਲਰੀ	: ਫੈਲ ਗਈ
ਉਸ਼ਾ	: ਸਵੇਰ
ਰੀਝਾਂ	: ਇੱਛਾਵਾਂ
ਸੁਹਾਣਾ	: ਸੋਹਣਾ
ਕੁੰਜ	: ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਗਣੇ
ਲਾਹਣਾ	: ਉਤਾਰਣਾ
ਪੇਰੇਰ	: ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੋ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਹਰ ਕਾਮੇ ਨੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ
ਹਰ ਕਰਨੀ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ
ਹਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾਣੈ
ਹੁਣ ਕੋਈ ਤੇਰ ਨਾ ਮੇਰ!

- (i) ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ?
- (ii) ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (iii) ਕਿਸ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ?
- (iv) 'ਤੇਰ-ਮੇਰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਦੱਸੋ।

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ।
ਜਦ ਤਾਂਘਾਂ ਨੇ ਲਗਨ ਲਗਾਈ
ਮੰਜ਼ਲ ਆਪੇ ਹੀ ਚੱਲ ਆਈ
ਸਭ ਸੱਧਰਾਂ ਡੁਲ੍ਹ ਝੋਲੀ ਪਈਆਂ
ਤਾਰਿਆਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ !
ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ।

ਆਉ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੀਏ

ੳ. ਪਾਠ ਤੋਂ ਅੱਗੇ :

- (i) ਮਨੁੱਖ ਸੌਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਛਾਵਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵੇਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।
- (ii) ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਗੰਧਲਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਆਪ ਹੀ ਵਿਗਾੜ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਸਦਕਾ ਨਿੱਤ ਨਵੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਉਂਗੇ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਹਿਤ 'ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ' ਤਿਆਰ ਕਰੋ।
- (iii) ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਚਾਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।
- (iv) ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- (v) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਸੈਰ ਜਾਂ ਕਸਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਪੈਰਾ ਲਿਖੋ।

ਅ. ਪਾਠ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਠੀਕ (✓) ਜਾਂ ਗਲਤ (✗) ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣਾਉ :

- (i) ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ। ☐
- (ii) ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਤੇਰ-ਮੇਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ। ☐
- (iii) ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਮਾਂ, ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ☐
- (iv) ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ☐
- (v) ਚੰਨ ਤਾਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ☐

ੲ. ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ :

- (i) ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ... ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- (ii) ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ... ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- (iii) ਸਭ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ... ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।
- (iv) ... ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
- (v) ਦੂਜੀ ਮਾਂ ... ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਵਰਗ	ਮਿਹਨਤ
ਮਿੱਟੀ	
ਲਾਲੀ	ਧਰਤੀ

ਸ. ਜੋੜੋ ਬਣਾਉ :

ਧਰਤੀ	ਸਵਰਗ
ਗਗਨ	ਉਡਾਰੀ
ਜੀਵਨ	ਸਵੇਰ
ਊਸ਼ਾ	ਮਾਂ

ਹ. ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉ :

- (i) ਖਿਲਰੀ ...
- (ii) ਹਾਮੀ ...
- (iii) ਅਸੀਸ ...
- (iv) ਪਰਤਣਾ ...

ਕ. ਵਾਕ ਬਣਾਉ :

- (i) ਪੋਟਲੀ
- (ii) ਧਿਆਈਏ
- (iii) ਸੱਧਰਾਂ
- (iv) ਊਸ਼ਾ

